

226-227). Halep Cuma Camii'ni çevreleyen uzun bir çarşı görünümündeki kaysâriyede dokuma ve kullanılmış eşya satılıyordu. VII. (XIII.) yüzyılda Halep pazarları ve çarşıları güneye doğru genişlemiştir. Bunun dışında ulucaminin kuzeyine doğru sabuncular ve taş oymacıları yer almaktaydı. Bâbülcinân yakınında yiyecek satılan çarşı ve pazarlarla Bâbünnasr civarındaki küçük pazarlar fazla bir değişikliğe uğramadan bugüne gelmiştir. Memlûkler döneminin sonlarında şehrin ana çarşısında ulucami yakınlarında pek çok han inşa edilmiş, daha önce ahşap olan çarşıların çatıları yangın tehlikesine karşı taştan yapılmaya başlanmıştır. Memlûkler devrinde büyük şehirlerde pek çok han ve kaysâriye inşa edilmiştir. Kahire'deki Hânu Halîfî ve Dimaşk'taki Çakmak Hanı bu döneme ait hanların en meşhurlarındandır.

Pazar esnafının şeyhu's-sûk, arîf veya arîfû's-sûk adı verilen reisi, eyalet ve şehir valileri tarafından pazar veya çarşının ileri gelen tüccarları arasından seçilirdi. Pazarın ticarî muameleleriyle ilgili olarak muhtesibe yardımcı olan şeyhu's-sûk esnafın uyması gereken kuralların uygulanmasından sorumluydu. Pazarlardaki her meslek grubunun bir şeyhu's-sûku vardı. Gerekliğinde çarşı esnafının askerî hizmete hazırlanması, bayram, kutlama gibi merasimlerde çarşıların süslenmesi ve esnafın düzene sokulmasıyla mükellef olan arifler bu hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf tutulurdu. Bunlar pazar esnafına ibadetleri öğretmek ve ifasını sağlamakla da görevliydi. Kaynaklarda pazarlarla ilgili olarak kebîrû't-tüccâr, tâcîrûkebîr ve âyanlardan da söz edilmektedir. Bu kişilerin özellikle vergiler konusunda yönetimle pazar esnafı arasında aracılık yaptığı tahmin edilmektedir. Memlûkler döneminde vergilerin doğrudan devlete ödendiği pazarların yanı sıra Memlûk emirlerine iktâ edilen veya gelirleri vakıflara ayrılan pazarlar da vardı. Memlûk Devleti özellikle gıda ürünlerinin satışından elde edilecek gelirleri kontrol amacıyla belirli bir ürünü satan tüccarların tek bir yerde toplanmasına önem vermektedir. Devletin vergiler üzerindeki malî kontrolünü kolaylaştırmak üzere yapılan bu uygulamanın tüketiciler açısından da faydaları vardı. Zira aynı çarşıda benzer ürünlerin satıldığı çok sayıda dükkânın bulunması rekabete sebep oluyordu.

Pazarlar aynı zamanda sosyal hayatın merkezi konumundaydı. Kutlama ve eğlenceler halkın yoğun biçimde bulunduğu pazarlarda yapılırdı. Pazar esnafının kendi

aralarında bir dayanışma içinde olduğunu gösteren örnekler mevcuttur. IX. (XV.) yüzyıl sonlarında Dimaşk'ta ipek satan esnafın Emevî Camii'nin önünde toplanarak kendilerine yüklenen ağır vergileri protesto ettikleri belirtilmektedir. Aynı çarşıda yer alan ve benzer ürünleri satan esnaf genellikle aynı tarikata bağlıydı ve belirli camilere gitmekteydi. Bu sebeple Dimaşk'ta pek çok cami cemaatin mesleklerinin isimleriyle anılır.

VIII. (XIV.) yüzyıl sonları ile IX. (XV.) yüzyıl başlarından itibaren Memlûk ekonomisindeki bozulmaya paralel olarak pazarlarda da düzensizlikler görülmeye başlanmıştır. Bu yıllardan itibaren Kahire pazarlarının çoğu harabe haline gelmiştir. Pek çok çarşıda faaliyette olan dükkân sayısı azalmıştı. Bunun en önemli sebeplerinden biri 749'daki (1348) büyük veba salgınının ardından Kahire'de nüfusun azalması ve fiyatların yükselmesidir. Siyasî istikrarsızlığın artması ve memlûklerin Kahire'de sık sık birbirleriyle çatışmaları dükkânların kapanmasına yol açmış, maaşları ödenmeyen memlûklerin sık sık pazarları yağmalaması ve sultanların sahip oldukları malları kendi belirledikleri fiyatlarla tüccarlara satması da çarşılarda sıkıntıya sebep olmuştur.

Memlûk emirleri bazı dükkânların korunması karşılığında çeşitli imtiyazlar elde etmişlerdi. Bu dükkânlara Memlûk emirinin sembolü (renk) asılır ve tüccar bu sayede diğer Memlûk emirlerinin dükkânını yağmalamasından kurtulurdu. Sultan Barsbay bu tür himayeleri yasaklamıştır. Devlet zaman zaman fiyatlara sınırlamalar getirmekteydi. Pazarlardan alınan haftalık ve aylık vergilerin sürekli artırılması sonucunda usulsüzlük ve hilenin yaygınlaştığı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir. Bu dönemde çarşı ve pazarlarda seyyar satıcılık yapanlarla dükkân sahipleri arasında sık sık gerginlikler yaşandığı, dükkân sahiplerinin şikâyeti üzerine seyyar satıcılara karşı çeşitli önlemler alındığı ve kendilerine Kahire'de özel bir yer tahsis edildiği belirtilmektedir. Makrîzî pek çok dükkânın bu seyyar satıcılar yüzünden kapandığını söyler (*el-Hıta*, II, 95).

BİBLİYOGRAFYA :

Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 197-199; Nâsır-ı Hüseyin, *Sefernâme* (trc. Abdülvehhab Tarzi), İstanbul 1950, s. 20, 21, 23, 70, 82-87, 89, 140, 145, 150-151; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 187, 201, 225-228; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I-II, tür.yer.; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 30, 36, 39, 176, 219; İbn Dokmak, *el-İntişâr li-vâsitati 'ıkdî'l-emşâr*, Beyrut, ts. (Dâru'l-âfâkî'l-cedîde), s. 32-34, 37-

41; R. G. de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1993, s. 97-98, 101-102; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ* (Şemseddin), V, 201; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 94-107; a.m.f., *es-Sülûk* (Ziyâde), I-IV, bk. İndeks; N. Ziadeh, *Urban Life in Syria under Early Mamluks*, Beyrut 1953, s. 134-140, 164-168; Spuler, *İran Moğolları*, s. 468-474; I. M. Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge 1967, s. 95-105; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İktimai Tarihi*, İstanbul 1974, I, 28-36; Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 161-196, 202, 204, 205; a.m.f., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 367-368; Kâsım Abduh Kâsım, *Dirâsât fi târihi Mısır'l-ictimâ'î* (ʿAşrû selâtinî'l-Memâlik), Kahire 1983, s. 29-61; a.m.f., "el-Esvâk bi-Mısır fi 'aşri selâtinî'l-Memâlik", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XXXVI-XXXVII, Kahire 1981, s. 157-178; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 56-68; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazar: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1983, s. 11-24; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* (nşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1986, s. 106-119; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 295-296; Kutaybe eş-Şihâbî, *Esvâku Dimaşkı'l-kadîme*, Dimaşk 1990, tür.yer.; a.m.f., *Mu'cemü Dimaşkı't-târîhî*, Dimaşk 1999, II, 18-61; M. Hayreddin el-Esedî, *Ahyâ'u Haleb ve esvâkuhâ* (nşr. Abdülfettâh Revvâs Kal'acı), Dimaşk 1990, bk. İndeks; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtümiyye fi Mısır*, Kahire 1413/1992, s. 298-316; N. Eliseeff, "Fiziki Plan", *İslâm Şehri* (trc. Elif Topçugül), İstanbul 1992, s. 121-140; P. Chalmata, "Pazarlar", a.e., s. 141-155; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu* (trc. Erol Üye-pazarcı), İstanbul 2000, s. 114-124, 148-149; S. Grigoreviç Agacanoğlu, *Selçuklular* (trc. Ekber Neccef - Ahmet Annaberdiyev), İstanbul 2006, s. 225-241; E. Wirth, "Zum Problem des Bazars (sûq, çarşı). Versuch einer Begriffsbestimmung und Theorie des traditionellen Wirtschaftszentrums der orientalisches-islamischen Stadt", *Isl*, LI (1974), s. 203-260; LII (1975), s. 6-46; A. Raymond, "Sûk", *El²* (İng.), IX, 791-792; Sarab Atassî - J. P. Pascual, "Sûk", a.e., IX, 792-795; J. C. David, "Sûk", a.e., IX, 795-796; H. Ganbe, "Sûk", a.e., IX, 796; M. A. J. Beg, "Sûk", a.e. *Suppl.*, s. 756-759; Michael E. Bonie, "Bâzâr", *Elr.*, IV, 20-25; W. Floor, "Bâzâr", a.e., IV, 25-30; Ahmad Ashraf, "Bâzâr", a.e., IV, 30-44; E. F. Grötzbach, "Bâzâr", a.e., IV, 44-45; Marchel Bazin, "Bâzâr", a.e., IV, 45-50; "Bâzâr", *DMBİ*, XI, 114-149. CENGİZ TOMAR

Osmanlı Dönemi. Pazar kelimesi hem alışveriş yapmayı hem de alışveriş yapılan mekânı ifade eder. Çârşû / çarşı da pazar karşılığında kullanılmaktadır. Evliya Çelebi, Amasya'yı anlatırken bu iki kelimeyi "evsâf-i çârşû-yu bâzâr" şeklinde birbirinin eş anlamlısı olarak zikreder. Arapça sük bunlarla eş anlamlıdır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar kaynaklarda çoğunlukla pazar kelimesi geçerken daha sonra çarşı kelimesi ön plana çıkmış ve pazar kelimesi kırsal kesimlerde mevsimlik oluşturulan alışveriş mekânları, köy ve kasabalarla şehirlerde haftanın belirli günlerinde kuru-

lan açık alışveriş yerleri için kullanılmıştır. Çarşı ise yerleşik esnafın faaliyet gösterdiği dükkanların toplandığı yerlerle kapalı alışveriş mekânlarını ifade eder hale gelmiştir. Çarşılar mimari yapıları ve fonksiyonlarına göre kapalı çarşı, bedesten (bezzâzistan) ve arasta gibi isimler verilmiştir. Ticarî alt yapının tamamlayıcısı olan han ve kervansaraylar konaklama yeri olmalarının yanında dükkan, imalâthane, depo gibi fonksiyonlara da sahipti. Kaynaklarda sabit pazarların yanında göçebelerin yaz aylarında oluşturdukları pazarlardan da söz edilir. Bunlar kervanlar geçtikçe ihtiyaca göre kurulurdu.

Yılda bir kere yahut birkaç defa kurulan büyük pazarlara panayır denmiştir. Avrupa'da altı haftaya kadar devam eden panayırlara karşılık Osmanlı yönetiminde on beş günden fazla bir süreye izin verilmediği kaydedilirse de (Erdoğan, s. 2, 9) panayırın bir haftadan bir buçuk aya kadar sürdüğüne dair bilgiler de vardır (Şen, s. 9). Selçuklular döneminden itibaren Anadolu'da uluslararası nitelikte panayırın kurulduğu bilinmektedir (Sümer, s. 11 vd.). Panayırın şehir dışında teşkil edilmesi yerli esnafın korunmasını sağlıyor ve şehrin ticarî dengesinin bozulmasına meydan verilmiyordu. Çoğunlukla bahar ve yaz aylarında kurulan panayırın tarihlerinin belirlenmesinde civardaki diğer panayır da göz önüne alınıyordu. Bu şekilde bir organizasyonla panayır arasındaki ticarî ve sosyal bağların arttırılması hedeflenmekte, tâcirlerin bir panayırdan diğerine gidebilmesi için imkân oluşturulmaktaydı.

Özellikle kırsal kesimlerde ticarî faaliyetler haftalık pazarlarda yürütülürdü. Sipahiler aynı olarak aldıkları oşür vb. mahsulleri bu tür pazarlarda satarlardı. Bu pazarlarda gündelik ihtiyaçlar, ev eşyası ve özellikle dayanıksız tüketim malları bulunurdu. Kanunnâmelerde, köylülerin aynı olarak ödemekle yükümlü oldukları tahılları en yakın pazara taşınması istenmekteydi. Bazı kanunnâmelerde köylülerden bir günden fazla mesafedeki pazarlara gitmesinin talep edilemeyeceği, sipahinin en yakın pazar yerine bir başka pazara ücretsiz taşıma talebinde bulunamayacağı yönünde hükümler yer almaktadır (Barkan, s. 131, 175, 287-288, 321; Güçer, s. 57-58).

XVI. yüzyılda Anadolu'da ve Rumeli'de düzenli hafta pazarları kurulurken yüzyılın ikinci yarısında Celâlî isyanlarının yol açtığı kargaşa ve emniyetsizlik yüzünden pazarların zaman zaman tatil edildiği görülmektedir. Bundan dolayı daha çok iç

ticarete yönelik pazar ve panayırın giderek zayıfladığı, pazar ve panayır şebekesinin bozulduğu, güvensizlik yanında seferler ve salgın hastalıklar gibi sebeplerle kurulmadığı dikkati çeker. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise hafta pazarları ile panayırın başta Rumeli olmak üzere bütün Osmanlı coğrafyasında hizmet verdiği görülmektedir. Anadolu'da kurulan panayırın daha çok yerel özellikler gösterdiği ve birbiriyle irtibatının zayıf olduğu, buna karşılık Rumeli panayırının daha hacimli olduğu anlaşılmaktadır. Teselya ve Trakya'daki panayırın Avrupa'da Osmanlı toprakları dışında kurulan panayırarla da bağlantısı vardı. XIX. yüzyılda Avrupa'daki sanayi devrimi ve kapitalizmin yükselişine paralel biçimde ortaya çıkan üretim artışının etkisiyle özellikle Balkanlar'daki panayır tedricen Avrupa mallarını dağıtan bir yapıya dönüşmüş, Tanzimat dönemi uygulamaları ile birlikte hafta pazarları ile panayırın sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir.

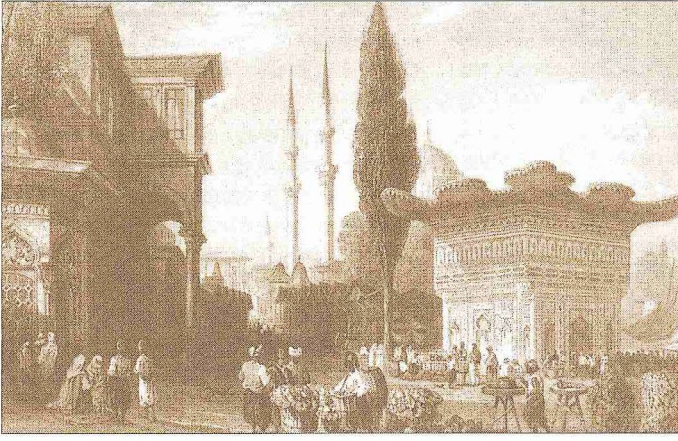
Pazarlardan tahsil edilen vergiler genellikle bâc adıyla anılmaktadır. Bunun yanında duhûliye ve hurûciye, avâid resmi, gümrük rûsûmu, damga, ihtisab ve kantar vezni rûsûmu, ruhsâtiye resmi, duhan resmi gibi vergiler alınmaktaydı. Bilhassa arziye, pazarbaşılık ve resm-i dellâliyye gibi vergiler dikkat çekmektedir. Bunların yanında yerel yöneticilerin kanunsuz şekilde talep ettikleri vergiler konusunda zaman zaman uyanıklara bulunularak bu tür vergilerin tahsilini yasaklayan emirler çıkarıldığı görülmektedir. XIX. yüzyılda teşvik amacıyla vergilerin bir kısmı kaldırılarak bazılarında indirimler yapılmıştır (Şen, s. 86-99; Erdoğan, s. 15, 20). Panayırda da pazarbaşı görev yapmakta ve bâc-ı bâzâr, ihtisab ve kantar resmi alınmaktaydı.

Osmanlı kayıtlarına göre pazara getirilmeksizin yapılan küçük çaplı alışverişlerden vergi talep edilmezdi. Bu sebeple tahsildarlar ve mahallî idareciler malların pazarlara indirilmesine özel bir önem veriyorlardı. Köy köy dolaşip satış yapan çerçiler ve bakkallar da vergi vermezdi, ancak pazarda tezgâh açarlarsa vergi alınır (resm-i sergi). Ayrıca kadınların köylerden getirip sattıkları gıda maddelerinden de bir şey alınmaz, hafta boyunca pazarda satış yapanlardan vergi talep edilirdi. Arabacıardan taşıdıkları yüke göre bâc istenirdi (Barkan, s. 301, 309, 316, 318-320). Pazar bâcının miktarı satılan mala, satıcının yerli veya taşralı oluşuna göre değişir, satılmayan maldan bâc tahsil edilmezdi. Bunun yanında yapılan antlaşmalar gereği

bazı yabancı ülke tüccarlarından da bâc alınmadığı anlaşılmaktadır. Bir pazar yerinin varlığının tesbitinde bâc-ı pazar ve ihtisâbiye büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı şehirlerinde ticarî alanlarla cami sosyal yaşamın merkezini oluşturur ve şehir dokusu buna göre şekillenirdi. Çarşılar genellikle bedestenin etrafında toplanır, çarşının ortasında veya yanında pazar yeri bulunurdu. Toptan ticaret "kapan" denilen ve un kapını, bal kapını, yağ kapını gibi adlarla anılan hanlarda yapılırdı. Pazara getirilen ham maddelerin kalitesine dikkat edilir, satışında yerel esnaf üreticilerin ihtiyacının karşılanması öncelik verilir, artan miktar tüccarlar vasıtasıyla başka yerlere intikal ettirilirdi. Pazarın düzeni genellikle pazarbaşı ve muhtesib (ihtisab ağası) tarafından sağlanırdı. Kadiya bağlı olarak faaliyet gösteren muhtesib diğer görevlerinin yanında pazarın düzenini ve güvenliğini sağlar, ölçü tartı aletlerini kontrol eder, paraların ayar ve ağırlıklarını, malların kalitesini denetlerdi. Spekülatif işlemlerin ortaya çıkmaması için gerekli tedbirleri alır, gerektiğinde emtia fiyatları ile narhların tesbitinde görev yapar, tesbit edilen narhların uygulanması için onayı alınır. Ayrıca muhtesibin her ay pazarbaşıya bir fiyat listesi vermekle mükellef olduğu anlaşılmaktadır. Büyük yerlerde kurulan pazarlarda bâcın yanında pazar yerinin güvenliği ve malların kontrolü karşılığında ihtisab resmi alınır.

Kazalarda pazar yeri olarak kaza ve nahiy merkezleri seçilirken köylerde merkezî yerde olan, han, kervansaray, hamam gibi ihtiyaçları karşılayacak tesislerin bulunduğu yerler tercih edilirdi. Bir yerde pazar kurulması divanın iznine bağlıydı. Bu hususta halkın talebi dikkate alınır, kadının tasvibi ve merkezin onayı ile pazarın kurulması kararlaştırılır ve günü belirlenirdi. Yakın yerleşim yerlerinde kurulan pazarların da farklı günlerde olmasına ve civardaki iltizam ve vakıf gelirlerine zarar verilmemesine dikkat edilirdi. Nitekim Amasya'da Sultan II. Bayezid İmaretine on beş yıl boyunca yılda 6000 akçe sağlayan Şabanözü pazarının rekabet sebebiyle zarara uğraması üzerine yeni kurulan pazarın kapatılması yönünde karar alınmıştı (Faroqhi, *Gel.D.*, özel sayı [1979], s. 47). XVIII ve XIX. yüzyıllarda "ikâme-i bâzâr" ile ilgili belgelerde pazar kurulması için ahalinin talebiyle yerleşim yerleri için en uygun alanın veya köy biriminin tesbitine önem verildiği dikkati çeker. Köylülerle göçebelerin ihtiyaçları yanında ordunun geçtiği yol güzergâhları ile kaleler,

Tophane'de Meydan Çeşmesi'nin önündeki pazar yerinin tasvir edildiği gravür (Julia Pardoe, *The beauties of the Bosphorus*, London 1835, s. 72)

kervansaraylar ve büyük şehirlerin işe ihtiyacı pazar kurulacak yerlerin belirlenmesinde diğer bir etkeni (a.g.e. [1979], s. 46-47).

Osmanlı coğrafyasında pazarların sayıları hakkındaki istatistikî bilgiler tahrir kayıtlarından çıkarılabilmektedir. Bunlara göre Anadolu'da Aydın, Kütahya, Menteşe ve İçel sancaklarında 926-988 (1520-1580) yılları arasında pazar sayısının önemli ölçüde arttığı, Hamid-ili'nde sabit kaldığı, Karahisar'da ise nisbî bir artış olduğu tesbit edilmiştir (a.g.e., [1979], s. 65). Şehirlerdeki nüfus artışı mevcut pazarların iş hacminin artmasına yol açarken kırsal kesimdeki nüfus artışının yeni pazarların kurulmasında etkin olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan özellikle vakıfların yaptığı yatırımların küçük yerleşim yerleri ve pazarlarda dükkân sayısının artışında önemli rol oynadığı görülmektedir.

Cuma camisi bulunan yerlerde pazarlar özellikle cuma gününe denk getirilir, cuma vaktine kadar alışveriş yapılır ve namaz kılıldıktan sonra civardan gelenler köylerine dönerlerdi. Pazarların cuma günü kurulmasının sebepleri arasında kadıların bu günlerde davalara bakması ve padişah fermanlarının kasaba ve köylerde halka duyurulması gibi hususlar sayılmaktadır. Ancak haftanın diğer günlerinde de pazar kurulabilmekteydi. Hristiyan ve yahudilerin yaşadığı yerlerde talepleri doğrultusunda pazar için cumartesi ve pazar günlerinin belirlenmesine özen gösterilirdi (Kütükoğlu, *XVI. Asırda Tavas Kazası*, s. 112-113). Özellikle Tanzimat döneminde pazar günü kurulan pazarların haftanın başka günlerine alındığına dair çok sayıda örneğe rastlanır.

Pazarlar salı pazarı, çarşamba pazarı, cuma pazarı şeklinde kuruldukları günün adını aldığı gibi satılan mala göre de isimlendirilirdi. Belli bir malın satışına tahsis

edilen pazarlar odun pazarı, saman pazarı, balık pazarı, koyun pazarı, at pazarı, tavuk pazarı gibi adlar alırdı. Bit pazarı (bat pazarı) tabiri eski eşyaların alınıp satıldığı yerler ve çarşılar hakkında kullanılırdı. Tahıl veya galle pazarı buğday, arpa vb. toprak mahsullerinin satıldığı pazar yerine verilen addır. Köle alım satımının yapıldığı esir pazarları için sıkı kurallar uygulanıyordu. Gayri müslimlerin esir pazarlarına girmesine müsaade edilmediği gibi bunlar müslüman köle veya cârîye satın alamazdı. Ayrıca kölelerin belli yerlerin dışında satılmasına izin verilmezdi (*Kânünnâme-i Sulţâni*, s. 59). Bunun yanında avrat pazarı, ırgat pazarı, kadınlar pazarı, araba pazarı gibi isimler de kullanılmıştır. Daha çok küçük Anadolu şehirlerinde ve kasabalarda rastlanan avrat pazarı köylü kadınların mallarını satmaları için ayrılan pazar yerini ifade etmekteydi (Emecen, s. 76). Araba pazarlarında araba ile gelerek satış yapılıyordu. Pazarlara çukur pazar gibi bulunduğu yerin coğrafi özelliğine göre isimlerin verildiği de olurdu. İsimleri açısından hayli çeşitli olan Edirne'deki pazarların adları şöyledir: Araba pazarı, At pazarı, Avrat pazarı, Beyazıt Han pazarı, Çingene pazarı, Dakık pazarı, Debâğhâne Çarşısı, Esir pazarı, Eşe Kadın pazarı, Katır Hanı pazarı, Kele pazarı, Koyun pazarı, Küçükpazar, Manyas pazarı, Meyhane pazarı, Mihalbaş pazarı, Mura-diye pazarı, Odun pazarı, Saraçhane Köprüsü pazarı, Sığır pazarı, Taşlık pazarı.

Pazar kurulan yerlerin zamanla gelişerek bir yerleşim birimi haline geldiğine ve içinde pazar kelimesinin geçtiği bir isim aldığına dair örneklere rastlanmaktadır. Kaynaklarda Pazar / Pazarlı Camii, Pazar / Pazaryeri mahallesi, Pazarköyü kasabası, Pazarlı karyesi, Pazarsuyu karyesi, Pazaryeri Çeşmesi, Pazarlık Camii, Pazarlık hamamı, Pazarlık mahallesi gibi adlara sık

sık tesadüf edilmektedir. Pazarlar bugün de şehir ve kasabalarda belirli günlerde olmak üzere sürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kânünnâme-i Sulţâni ber Müceb-i 'Örf-i 'Os-mâni (nşr. Halil İnalçık – R. Anhegger), Ankara 1956, s. 59-65; Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 19-20; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I-V, bk. İndeks; Süleyman Sûdi, *Defter-i Muktesid*, İstanbul 1307, II, 22; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, s. 32, 43, 104; Barkan, *Kanunlar*, bk. İndeks; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 57-58; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 14; a.mlf., *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı*, İzmir 2000, s. 169-174; a.mlf., *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı*, İstanbul 2002, s. 112-115; Bahaeddin Yediylidiz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi: 1455-1613*, Ankara 1985, tür.yer.; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazar: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985, s. 11 vd.; Mustafa Cezar, *Tipik Yapıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 1-38; Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*, İstanbul 1987; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 72-78, 268-271; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (trc. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 69-73, 84, 87; a.mlf., *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı* (trc. Emine Sonnur Özcan), Ankara 2006, s. 157-187; a.mlf., "16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Menteşe)" (trc. Melek Eğilmez), *Gel.D.*, 1978, özel sayı (1979), s. 39-85; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1994, tür.yer.; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul 1995, II, 153-159; Ömer Şen, *Osmanlı Panayurları*, İstanbul 1996; W. M. Weiss, *The Bazaar: Markets and Merchants of the Islamic World*, London 1998, tür.yer.; M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayurlar*, İzmir 1999; Özer Küpeli, "Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair", *Osmanlı*, Ankara 1999, III, 490-497; Halil İnalçık, "The Hub of the City: The Bedestan of Istanbul", *IJTS*, I (1980), s. 1-17; a.mlf., "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Gel.D.*, 1979-80, özel sayı (1981), s. 1-65; Celal Yeniçeri, "Bâc", *DİA*, IV, 411-413.

TAHSİN ÖZCAN

PAZVANDOĞLU OSMAN

(ö. 1807)

Vidin ve Kuzey Bulgaristan bölgesinin âsi âyanı.

Aslen Tatar olan ailesi Tuzla (Bosna) kökenlidir. Çocukluğu ve gençliği hakkında fazla bilgi yoktur. Bosna'da doğup yetişen, Hristiyanlığa da ilgi duyduğu ve Tuzla'da